

УДК 801.5+802.0

І. С. Муратова,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МОВНА ІНКЕКТИВА ЯК ОДИНИЦЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано лінгвістичний феномен інкективи, яка розглядається як мінімальна одиниця вербальної агресії. Досліджується функціонування інкективи як мовного знаку в політичному дискурсі. Розглядається класифікація інкектив згідно їх мовного статусу. Визначається ступінь агресивності різних типів інкектив.

Останнім часом як у вітчизняній, так і в зарубіжній лінгвістиці спостерігається підвищений інтерес у сфері вивчення прагматичного аспекту мови, коли в центрі досліджень розміщуються відношення між мовним знаком і носієм мови. Мовний знак використовується носіями мови як найефективніший засіб впливу на адресата мовлення. Особливо показовою сферою такого впливу є політичний дискурс, який яскраво ілюструє взаємодію мовця й мовленнєвого знаку в умовах акту комунікації і сприяє здійсненню впливу на опонента за допомогою цього знаку. Таким чином, метою статті є дослідження взаємозв'язку між мовним знаком і суб'єктом мовлення в межах політичного дискурсу.

Актуальність досліджуваної теми зумовлена її прагматичної спрямованістю, яка дає можливість виявити зв'язок мовного знаку з інтенцією мовця, зрозуміти сутність комунікативної інтеракції, визначити її мету.

Оскільки метою політичного дискурсу є боротьба за владу, то доцільно, слідом за О. Й. Шейгал, виокремити два аспекти цього явища: боротьба політиків, які знаходяться при владі, за збереження свого положення, й боротьба політиків, які йдуть до влади [1: 121]. Оскільки боротьба є домінуючою рисою політичного дискурсу, то маємо підстави вважати явище вербальної агресії невід'ємною характеристикою політичної комунікації.

Важливо виділити деякі інтенції, характерні для прояву вербальної агресії в політичному дискурсі:

- виявлення протистояння;
- виявлення здатності мовця оцінити і передбачити наявну політичну ситуацію;
- викриття супротивника;
- обвинувачення супротивника [2: 91].

Такий механізм дозволяє зрозуміти причини й роботу вербальної агресії "в дії", сутність якої, за О. Й. Шейгал, в широкому розумінні полягає в націленості на повалення опонента, зниженні його політичного статусу [1: 121]. Таким чином, для здійснення такого негативного впливу на об'єкт політичної комунікації, суб'єкт застосовує певні мовні знаки, які дозволяють найбільш ефективним способом досягти бажаного результату – перемогти й принизити опонента в очах потенційного електорату. Такими мовними знаками, які забезпечують ефективність боротьби з політичними "ворогами", є мовні інкективи. В. І. Жельвіс зазначає, що, по-перше, в основі інкективного спілкування лежить прагнення понизити соціальний статус адресата або рівень його самооцінки, нанести моральну шкоду. По-друге, через образу як результат використання інкективи може переслідуватися практична мета – досягнення зміни поведінки адресата (цит. за [2: 91]).

На даний момент сформувалися декілька підходів до визначення лінгвістичного феномену інкективи:

- ототожнення інкективи з лайкою, яка розглядається як закріплений у мовному узусі знак, що має табуований характер (тобто, лежить за межами нормативної мови і має переважно усний характер) і стійкі стилістичні маркери, такі як "вульгарний", "лайливий", "грубий" [3: 37];
- інкективою є будь-яке слово, що використовується з метою нанести образу адресату. В мовній системі це слово зафіксовано як потенційна інкектива, тобто, воно містить в своєму значенні критичні характеристики людини [4: 7]. Згідно цієї точки зору, до розряду інкектив належать усі слова, які можуть потенційно образити адресата;
- інкективою визнається образливе слово в найбільш різкій формі, лайка в функції образи [5].

Схожий з останнім підхід зустрічаємо й у В. І. Жельвіса, який зазначає, що образа – лише одна з функцій лайки. Науковець розглядає термін "інкектива" в широкому й вузькому розумінні. У широкому значенні, інкектива – будь-який словесно виражений прояв агресивного ставлення до опонента. У вузькому значенні, інкектива – вербальне порушення етичного табу, яке здійснюється табуованими мовними засобами [6: 13].

Інкективою також може виступати будь-яке грубе, вульгарне, некодифіковане, табуоване мовне позначення людини з оцінною семантикою, яке своєю формою або значенням може образити об'єкт оцінки [7: 15].

Інвективою також називають культурний феномен соціальної дискредитації суб'єкта шляхом адресованого йому тексту, а також стійкий мовний зворот, що сприймається в якості образливого для адресата. Механізмом інвективи, як правило, виступає моделювання ситуації порушення культурних вимог з боку адресата інвективи, виходу його індивідуального вчинку за межі прийнятих норм поведінки [8].

Широкий підхід до вивчення аналізованого поняття дозволяє віднести інвективу до лексики, яка характеризує ставлення мовця до предмету мовлення [9].

Ми, у свою чергу, будемо розглядати інвективу у вузькому значенні, розуміючи її як лексичний знак, спрямований на пониження соціального статусу адресата комунікації, рівня його самооцінки в межах загальноприйнятих суспільних норм і правил. Таким чином, інвективу можна вважати "будівельним матеріалом" вербальної агресії, її мінімальною одиницею.

Важливою для розуміння поняття "інвектива" є опозиція усвідомленості – неусвідомленості як певної реакції на якусь ситуацію: неусвідомлена інвектива є неконтрольованою, мимовільною емоційною реакцією на конкретну ситуацію; усвідомлена інвектива має на меті намір принизити опонента з метою продемонструвати своє домінуюче положення [2].

Багатоманітність способів боротьби за владу спонукає політичних діячів використовувати мовні інвективи, які є різноманітними за своїм лексичним забарвленням і ступенем спеціалізованості, характерності для даного типу комунікації. Н. О. Остроушко до знаків вербальної агресії відносить ярлики, лайливу лексику, іронічні номінації, маркери відчуженості, спеціальні пейоративи, політичні терміни (негативно-оцінні амбівалентні терміни, політичні пейоративи, дисфемізми), антропоніми, етноніми [10: 19-21].

О. В. Демидов констатує існування наступних видів інвектив: інвективних ярликів, лайливих інвектив, вердиктів, засобів дифамації, іронічних інвектив, стійких виразів, метафоричних інвектив [2].

Інший підхід, який демонструє О. Й. Шейгал, дозволяє згрупувати всі знаки вербальної агресії в дві великі групи: спеціалізовані й неспеціалізовані знаки [1: 121].

До спеціалізованих знаків авторка відносить маркери відчуженості й лайливу лексику (обсценна лексика, загальні пейоративи, образливі слова – "обзывать"), до неспеціалізованих – ярлики (спеціальні пейоративи, політичні терміни, антропоніми, етноніми) та іронічні номінації [1: 131]. Розглянемо зазначені види інвектив детальніше.

Під маркерами відчуженості розуміються дейктичні й повнозначні знаки, які містять компонент дистанціювання [1: 121]. А. П. Чудинов визначає маркери відчуженості як показники применшення значущості, вираження недовіри до щирості опонента й достовірності його суджень. Політичні опоненти представляються як вороги, а не як громадяни з іншими поглядами на можливі шляхи розвитку країни [12: 68]. Використання знаків цієї групи дає можливість адресанту мовлення окреслити коло "своїх" і дистанціюватись від "чужих" – політичних опонентів, провести межу в спілкуванні, окреслюючи тим самим для електорату наявність декількох політичних груп, які різняться своїми поглядами й політичною спрямованістю. Таку ідею дистанціювання від опонента можна проілюструвати наступним прикладом:

McCain's advisers said they would present him as a senator who frequently stepped across the aisle while portraying Obama as a down-the-line Democrat who is ideologically out of touch with much of the country.

Наведені рядки дають змогу політичній партії республіканців продемонструвати відчуження від партії демократів, змальовуючи своє більш вигідне положення на політичній арені країни шляхом зображення неспроможності Обама, і демократів у цілому, налагодити контакт з електоратом і дійти до суті проблем країни. Схожий підхід демонструє наступний приклад, який характеризує прем'єр міністра країни як людину, нездатну встановити довірчі стосунки з власним народом:

The common theme of the Cameron attack was that the Prime Minister was incapable of "being straight with people".

Наступний приклад є яскравим прикладом відстороненості від опонента не шляхом зниження його значущості, а шляхом зображення себе в образі "супер-героя" у боротьбі з небезпечними для Америки організаціями й угрупованнями:

McCain had said, "I think it's very clear who Hamas wants to be the next president of the United States," and added, "I think that people should understand that I would be Hamas's worst nightmare".

Лайлива лексика як спеціалізований знак вербальної агресії використовується в процесі політичної комунікації, головним чином, у вітчизняному політичному дискурсі. Даний тип інвектив, як зазначає А. П. Чудинов, є найбільш розповсюдженим прийомом полеміки в сучасному вітчизняному дискурсі [12: 67]. Однак лайлива лексика не є характерною для англомовного політичного дискурсу, який характеризується більш "лояльною" формою агресії, й іноді може лише проявлятися у вигляді образливих засобів, які О. Й. Шейгал називає "обзывать" [1: 130]:

On the international stage, one big-name loser could be John Bolton, the combative US ambassador to the United Nations who was put in place by Mr. Bush as a "recess appointment" after failing to secure ratification by the Senate.

Або:

"At home, George Bush is already a partial lame-duck president. He will get even lamer," said John Fortier.

У другому реченні останнього прикладу (на відміну від першого речення) прикметник *lame* вжито в прямому значенні "кульгавий, скалічений", що свідчить про вияв агресії до адресата через застосування образливої лексичної одиниці.

Наведені вище приклади, на відміну від багатьох сучасних вітчизняних політичних виступів і промов, не містять лайливої лексики як такої, яка, як правило, виражається табуованими словами або загальними пейоративами. Англomовний політичний дискурс обмежується використанням образливих мовних одиниць, які частіше за все вказують не на фізичні або розумові недоліки опонентів, а на промахи в політичній роботі.

Ярлик як підвид лексичних інвектив характеризується низкою специфічних ознак. Як відмічає О. Л. Дмитрієва, для ярлика характерна ідеологізованість, суб'єктивність і упередженість. Авторка наголошує:

"отрицательная оценка, которую несет в себе ярлык, не выясняет объективные свойства личности, микросоциума, явлений, событий, деятельности, а обозначает их по признаку идеологической инородности" [12: 92].

Сутність ярлика, як зазначає О. Й. Шейгал, полягає в його спрямованості на звинувачення: знак, коли перетворюється на ярлик, використовується не стільки для характеристики денотату й віднесення його до певного класу, скільки для звинувачення в небезпечних для суспільства якостях. Ярлик фіксує реальну чи уявну соціальну девіацію або з позицій суспільства в цілому, або виходячи з уявлень про політичну доцільність тієї чи іншої соціальної групи [1: 123].

Ярлик, на наш погляд, є знаком зі стійкою негативною конотацією, який, порушуючи соціальні норми, дає певну суб'єктивну характеристику адресата мовлення. Наприклад:

The Republican political establishment is looking for deliverance from the man many have depicted as the devil: John McCain.

Цей приклад ілюструє використання у функції ярлика образно-символічного знака, який втілює неприйнятні для суспільства й політичної спільноти якості політичного діяча, що характеризуються вкрай негативною оцінкою і зображують Джона МакКейна як дуже небажаного лідера партії і кандидата в майбутні президенти.

Найменш інвективним засобом вербальної агресії, на нашу думку, є іронія, яка застосовується, переважно, політичними діячами демократичної спрямованості. Іронія, як наголошує О. Й. Шейгал, менш емоційна й більш інтелектуальна [1: 130]. На відміну від інших інвектив, іронічні номінації мають, у більшості випадків, прихований характер, однак це не зменшує здатності цих знаків принижувати гідність політичного опонента, впливати на його самооцінку й формування потрібного ставлення до нього в електораті:

Even with a Republican Congress, Mr. Bush failed during his second term to secure key parts of his domestic political agenda, notably on social security reform and immigration. He is likely to become all the more focused on Iraq and spreading his "freedom agenda" in the Middle East, as he tries to achieve a foreign policy legacy.

Цей приклад виражає агресію щодо президента Буша не прямо, а опосередковано – шляхом іронічного натяку на одержимість Джорджа Буша впровадженням американського режиму на Сході і пошуком міфічної зброї масового ураження. Іронічна номінація такого типу має на меті викликати в американського народу певні сумніви щодо здатності діючого президента знайти для країни потрібний політичний курс і об'єктивно окреслити завдання зовнішньої політики Сполучених Штатів.

Наступний приклад дає нам можливість проілюструвати застосування іронії з метою применшення значущості об'єкта висловлювання, прояву глузування з нього:

The prime target for the Democrats will be Donald Rumsfeld, the defence secretary and lightning rod for criticism of the war.

Іронія такого типу дозволяє зобразити політичного опонента в образі своєрідного "цапа-відбувайла" шляхом насмішки над його політичним статусом.

Як можна побачити з наведених прикладів, іронія містить елементи глузування над об'єктом мовлення. Крім того, О. Й. Шейгал відзначає наявність в іронічних номінаціях трьох складових частин (глузування, зниженої емоційності, вторинності номінації), які роблять іронію найменш агресивними типом інвектив [1: 130].

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що політичний дискурс як всеохоплююча сфера спілкування характеризується широким використанням спеціалізованих і неспеціалізованих інвектив для прояву вербальної агресії щодо політичного опонента й боротьби за владу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2004. – 326 с.
2. Демидов О. В. Инвективная лексика в СМИ (на примере политического журналистского дискурса). http://lib.csu.ru/vch/11/2004_01/014.pdf
3. Саржина О. В. Русская инвективная лексика в свете межъязыковой эквивалентности (по данным словарей) // Речевое общение. Специализированный вестник. Вып. 4 (12). – Красноярск: Изд-во КрГУ, 2002. – С. 35-40.
4. Королева О. П. Прагматика инвективного общения в англоязычном социуме (на материале британского ареала): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Нижний Новгород, 2002. – 22 с.
5. Степко М. Л. Определение объема и границ понятия "инвектива" в отечественной лингвистике. <http://www.lingvomaster.ru/files/263.pdf>
6. Жельвис В. И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. – М.: Ладомир, 2001. – 349 с.
7. Позолотин А. Ю. Инвективные обозначения человека как лингвокультурный феномен (на материале немецкого языка): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Волгоград, 2005. – 251 с.
8. Грицанов А. А. Инвектива. <http://fil.vslovar.org.ru/457.html>
9. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи // Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995). – М., 1996. – С. 142-185.
10. Остроушко Н. А. Проблема речевого воздействия в рекламных текстах: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2003. – 24 с.
11. Чудинов А. П. Политическая лингвистика: учеб. пособие. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
12. Дмитриева О. Л. Ярлык в парламентской речи // Культура парламентской речи. – М.: Наука, 1994. – С. 90-96.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

Муратова І. С. Языковая инвектива как единица вербальной агрессии в политическом дискурсе.

В статье проанализирован лингвистический феномен инвективы, которая рассматривается как минимальная единица вербальной агрессии. Исследуется функционирование инвектив, как языкового знака в политическом дискурсе. Рассматривается классификация инвектив согласно их языкового статуса. Определяется степень агрессивности различных типов инвектив.

Muratova I. S. Linguistic Invektive as a Unit of Verbal Aggression in Political Discourse.

The article analyses the linguistic phenomenon of invective that is regarded as the minimal unit of verbal aggression. It studies the functioning of invective as a linguistic sign in political discourse and classifies invectives according to their language status. The author also determines the degree of aggressiveness of various types of invectives.